

Alkotmányossági válság az európai alkotmányos térségben

Constitutional Crisis in the European Constitutional Area. Theory, Law and Politics in Hungary and Romania (eds. A. von Bogdandy, P. Sonnevend). C. H. BECK – Hart – Nomos 2015

Az Armin von Bogdandy és Sonnevend Pál szerkesztésében, a C. H. BECK, Hart, Nomos kiadók gondozásában 2015-ben megjelent „*Constitutional Crisis in the European Constitutional Area. Theory, Law and Politics in Hungary and Romania*” című tanulmánykötet előzménye a „*The European Constitutional Area and National Constitutionalism*” címmel rendezett nemzetközi konferencia volt Budapesten 2011 januárjában, az ELTE ÁJK és a Max Planck Institute für ausländisches öffentliches Recht szervezésében.¹ A kiadvány koncepciója azonban a rendezvényhez képest konkrétabb, strukturáltabb, s nem utolsósorban aktualizált. A szerkesztők az európai térség alkotmányossági problémáit nem a hagyományos, *top down* megközelítésben konceptualizálták, hanem fordított nézőpontot választottak. A *top down* megközelítés alatt azt érthetjük, s az eddigi művek inkább ennek vizsgálatára helyezték a hangsúlyt, hogy a közös európai – alapjogi, demokrácia-, jogállami stb. – standardok nem erodálják-e a tagállamok saját alkotmányos garanciarendszerét. A lisszaboni szerződés azonban normatív módon meghatározta az Unió és a tagállamok közös értékeit, azokat az Európai Unióról szóló szerződés (EUSz.) 7. cikke alapján védelemben is kívánja részesíteni. Indokolt ezért azt is feltérképezni, hogy az alapító szerződésben konstitult, közös európai alkotmányos értékek miként garantálhatók, ha egyes tagállamokban – átfogó alkotmányjogi változások, vagy nem kellően egyértelmű alkotmányossági követelmények, vagy a korábbi alkotmányvédelmi szint visszaesése miatt – azok tiszteletben tartása kérdésessé válik. Másként fogalmazva, nem csupán az európai integrációs folyamatok jelentenek kihívást a tagállami alkotmányosság számára, hanem az egyes tagállamokban bekövetkezett alkotmányjogi változások is kihívást jelentenek az európai intézmények és más tagállamok által elfogadott közös értékek szempontjából. A *bottom up* szerkesztési koncepció kiindulópontja ezért az, hogy a kötet első részében (*Setting the Scene*) a szerzők alaposan elemzik a két választott tagállam, Magyarország és Románia sajátos, mainstreamtől eltérő alkotmányos megoldásait. Magyarország kiválasztását a nemzetközi érdeklődés középpontjában álló új, libertariánus megoldásokkal szakító, közösségi szempontokat előtérbe helyező alkotmány elfogadása és többszöri módosítása indokolta, Romániáét pedig – bár itt maga az alkotmány nem került veszélybe – az alkotmányos alapelvek túlzottan rugalmas értelmezése. Ezt követően a második részben (*Instruments for Maintaining Constitutionalism*

in Europe) szereplő tanulmányok áttekintik, miként óvható meg az európai alkotmányosság a rendelkezésre álló, vagy újszerű, javasolt eszközökkel; illetve milyen követelményeknek kell megfelelniük a nemzeti alkotmányoknak és alkotmányos gyakorlatnak az Európai Unió normatív értékei, az Alapvető Jogok Chartája és az Emberi Jogok Európai Egyezménye által determinált európai alkotmányos erőterben.

A kötet első részében négy írás foglalkozik az új magyar Alaptörvénnyel, kettő tárgyalja a Romániában felmerült alkotmányossági problémákat.

Sólyom László nyitófejezete (*The Rise and Decline of Constitutional Culture in Hungary*) először esztétörténeti és komparatív kontextusban vázolja a magyar alkotmányos kultúra kialakulását és fejlődését, a kelsen-i modellt magáénak valló Alkotmánybíróság e téren vállalt küldetését, az európai alkotmányosság integrálását, az extenzív normabíráskodás és az *actio popularis* szerepét. Ezután, 2010-től datálva, a korábbi alkotmányos kultúra hanyatlásának sokféle – politikai és alkotmányossági – tényezőjét tekinti át. Ezek között is kiemelten elemzi a parlamenti szuverenitás megújult kormányzati hangsúlyozását, az Alkotmány ad hoc politikai eszközként való kezelését a korábbi alkotmányos berendezkedés lebontásának folyamatában, az Alaptörvény elfogadását, az alkotmánybíráskodás korlátozó jellegű átalakítását, az alkotmányossági döntések parlamenti felülírását, és a korábbi Alkotmány alapján hozott alkotmánybírósági döntések hatályvesztésének hatását. Zárásként a magyar alkotmányosság vívmányainak fennmaradási esélyeit vizsgálja, és összességében bizakodó a magyar alkotmányos kultúra belső erőforrásai tekintetében, amelyek a fejlődés kezdetétől összefonódtak a nemzetközi joggal és az európai alkotmányos tradíciókkal, s megőrzésük nemcsak az alkotmánybírói, ombudsmani, jogász hivatásrendi praxisban, hanem a jogi képzésben és az emberek attitűdjében továbbvihető.

Sonnevend Pál, *Jakab* András és *Csink* Lóránt az első fejezetnek mintegy normatív-történeti keretet adva, részletesen leírják az Alaptörvény keletkezésének körülményeit és módosításainak hatását (*The Constitution as an Instrument of Everyday Party Politics: The Basic Law of Hungary*). A tanulmány kronológiai rendben halad, röviden kitér az élő alkotmányos tradíciók hiányára, amely a rendszerváltoztatás alkotmányozását is determinálta, valamint utal az 1989-ben elfogadott Alkotmány politikai és normatív sérülékenységére, gyenge pontjaira. Ezt követően bemutatja a 2010–11. évi alkotmányozási folya-

matot, nem hagyva figyelmen kívül a Velencei Bizottság és az Európai Parlament állásfoglalásait sem, majd az Alaptörvény Átmeneti Rendelkezéseivel összefüggő közjogi vitákat tekinti át, amely valóban mellőzhetetlen az Alaptörvény módosításainak elemzéséhez. Az öt módosítás genezisének, hátterének, politikai motivációinak és európai fogadtatásának ismertetése kontextusba helyezi az alkotmányozó parlament és az alkotmánybíróság mögöttes küzdelmeit. Az áttekintést értékelő rész követi: a szerzők végigveszik az Alaptörvényt érintő főbb vitakérdéseket, mint a jogforrási jelleg, a kontinuitás-diszkontinuitás problematika az Alkotmánybíróság kapcsolódó tesztheivel, a nemzet-koncepció és a kereszténység, a történeti alkotmány felélesztése, a szervezeti jogi zárok (a Költségvetési Tanács vétőjoga és a sarkalatos törvények nagy száma), az alapjogi dilemmák, és a negyedik módosítással eszközölt kivételszabályok, az Alkotmánybíróság mozgásteret, az ombudsmanrendszer átalakítása, a bírói hatalmat érintő főbb – és leginkább kritizálható – változások.

A Kim Lane *Scheppele* által jegyzett, rövidebb, esz-széisztikus fejezet a 2010-ben kétharmados – alkotmányozó – többséghez jutó kormányzat alkotmánypolitikai ténykedését a hatalommegosztás irányából elemzi, különös figyelmet szentelve a fékek és ellensúlyok lebontása folyamatában az Alaptörvény negyedik módosításával kialakult helyzetnek (*Understanding Hungary's Constitutional Revolution*). Az Alaptörvényben kialakított hatalmi konstrukció nézete szerint nem képes korlátozni a parlamenti többséget, s így még az egyesült államokbelihez képest szélesebb körű alkotmánybíráskodás sem alkalmas már korábbi ellensúly szerepének betöltésére. A hatalommegosztás amerikai koncepciójával összevetve az új magyar konstrukciót, megállapítja, hogy a szűkebb körű alkotmányossági felülvizsgálatot ott a bikameralizmus, a föderalizmus és az aktív civil társadalom egészíti ki. Ehhez képest Magyarországon ezek a garanciák hiányoztak, így különösen érzékeny az alkotmánybíróság és a bírói függetlenség korlátozása. Végül azt vizsgálja, mi lehet az Egyesült Államok, az EBESZ és a transznacionális NGO-k számára hatékony eszköz a konszenzusos demokrácia elősegítéséhez, tiszteletben tartva ugyanakkor az állami függetlenséget.

Polyák Gábor tanulmánya arra keresi és adja meg a választ, hogy a magyar médiaszabályozás miként befolyásolja a nyilvánosság működését és struktúráját (*Context, Rules and Praxis of the New Hungarian Media Laws*). Kétségtelen, hogy új politikai és alkotmányos berendezkedés megszilárdítása szempontjából a közvélemény alakítása, a kommunikáció kiemelt hatalmi eszköz. A szerző álláspontja szerint a médiaszabályozás egyben a kormányzati demokráciafelfogás lenyomata is, s míg a pluralizmus a médiatörvény egyik alapelve, addig a részletszabályok és a gyakorlat a szabad és plurális médiarendszer ellenében hat. A médiára vonatkozó alkotmányossági követelmények felidézése után az új médiaszabályozásból adódó tartalmi és strukturális

változások értékelésére, a kockázatok elemzésére, valamint a médiapiac átalakulására és a médiakoncentrációra hívja fel a figyelmet. A magyar médiaszabályozás tanulsága európai szinten az, hogy az uniós szabályozás oly mértékben kompromisszumosra sikerült, amely nem alkalmas a tagállami médiapolitikák európai harmonizálására, és nem biztosít hatékony eszközöket a tagállamok médiakorlátozó törekvései ellenében.

Romániában 2012 nyarán mélyült el az alkotmányos válság, amely azonban nem volt előzmények nélküli. Az államfő és a kormány közötti, egyre éleződő kohabitációs konfliktusok az alkotmányosság kiforrott garanciáinak hiányából és a szemiprezidencializmus sajátosságaiból is következtek, s az alkotmánymódosító többséget szerző koalíció nem véletlenül törekedett a hatalmát korlátozó alkotmányvédelmi mechanizmusok kikapcsolására egyrészt személycserékkel (ombudsman és házelnökök leváltása), másrészt az alkotmánybíráskodás korlátozásával. Bogdan *Iancu* tanulmánya (*Separation of Powers and the Rule of Law in Romania: The Crisis in Concepts and Contexts*) a belpolitikai eseményeket röviden ismertetve érzékelteti a válság súlyosságát, majd ezt követően a román alkotmányosság inherens feszültségeinek tágabb kontextusában elhelyezve alkotmányjogi szempontból mutatja be a válság összetevőit, a kormánytöbbség és az Alkotmánybíróság közötti kötélhúzást. Konklúziója szerint alapvető probléma, amelyre a válság ismét rávilágított, hogy a jogállamiság, hatalommegosztás, alkotmányosság értelmezése rendkívül flexibilis Romániában, és az Alkotmánybíróság sem alakított ki következetes, ellentmondásmentes gyakorlatot, amely értelmezési keretet adna alkotmányossági konfliktusok esetén.

Cosmina Tanasoiu az uniós tagság kontextusában értékeli a jogállamiság érvényesülését Romániában (*Romania in the European Union: Political Developments and the Rule of Law after Accession*). A csatlakozás utáni helyzetkép a haladás és a visszalépések keveréke: az uniós tagság mérséklő hatásai kimutathatók ugyan, de az európai intézmények nem képesek elejét venni alkotmányossági válság kialakulásának, mint azt a 2012-ben kirobbant válság is példázza. Jellemző a ketős beszéd – Brüsszel irányába a közös értékek iránti elkötelezettség kifejezése, a belső politikai szintér számára pedig olyan kommunikáció, amely a joguralmat egyértelműen alárendeli a politikai játszmáknak, s a politikai elit igényeihez igazítva értelmezi. A román uniós tagság tapasztalatait áttekintve – különösen a közélet tisztasága és a bírói függetlenség spektrumában – arra a következtetésre juthatunk, hogy az európai intézmények nem rendelkeznek hatékony eszközökkel a jogi és politikai kondicionalitás fenntartására.

A kötet második része a többszintű alkotmányos térség másik gyűjtőpontjába helyezi át a fókuszot, és azt tárgyalja nyolc fejezetben, milyen meglévő vagy újonnan bevezethető eszközökkel tartható fenn, illetve milyen dogmatikai megfontolásokkal alapozható meg az

európai alkotmányosság, a közös értékek védelme. A tanulmányok három kérdéskört járnak körül: egyrészt az uniós jogállamiság fogyatékoságainak kiküszöbölésére tesznek javaslatokat, másrészt az Emberi Jogok Európai Egyezményének szerepére hívják fel a figyelmet, harmadrészt a tagállami alkotmányozó hatalom elméleti korlátait vizsgálják.

Frank *Hoffmeister* egyrészt az EU Alapjogi Chartájának tagállami érvényesíthetőségét vizsgálja, másrészt az EUSz. 7. cikke alkalmazhatóságának problémáit elemzi, bemutatva a kapcsolódó olasz, magyar és román problématerképet is (*Enforcing the EU Charter of Fundamental Right sin Member States: How Far are Rome, Budapest and Bucharest from Brussels?*). A kiindulópont, hogy a Charta alkalmazási köre a hatályos szabályok szerint korlátozott: elsődlegesen az uniós intézményeket köti, a tagállamokat csak az uniós jog alkalmazási körében. Ez azonban nem jelenti, hogy a Charta ne szolgálhatna a nemzeti alkotmányozás számára inspirációs forrásként, vagy ne lehetne figyelembe venni a tagállami alkotmány értelmezési segédleteként, avagy mérceként alkotmányjogi panaszok elbírálásánál. A közös értékek védelmére szolgáló eszközök a szerződésszegési eljárás és a tagállami szavazati jogok felfüggesztése, amelyeket a tanulmány abból a szempontból értékeli, hogy hipotetikusan mennyiben hívhatók segítségül a Chartában foglalt jogok tagállami megsértése esetén. Végül pedig áttekinti, hogy a Berlusconi-kabinethez köthető olasz, illetve a magyar és a román alkotmánypolitikai intézkedések közül melyik kulminált szerződésszegési eljárásban, illetve miért nem kerülhetett sor a 7. cikk aktiválására.

Armin von *Bogdandy*, Carlino *Antpöhler*, Johanna *Dickschen*, Simon *Hentrei*, Matthias *Kottmann* és Maja *Smrkolj* megfontolásra ajánlják a tagállami nemzeti identitás széles értelmezésének felülvizsgálatát, és vázolják azt a lehetséges eljárást, amelyben az egyéni jogok a nemzeti alkotmánnyal szemben is érvényesíthetők az EU normatív értékeinek – azaz az EUSz. 2. cikkének – sérelmére hivatkozással (*A European Response to Domestic Constitutional Crisis: Advancing the Reverse-Solange Doctrine*). Az eljárás működésének előfeltétele az európai polgárság és az alapjogok összekapcsolása, az Európai Bíróság (EuB) hatáskörének kiterjesztése az EU Szerződés 2. cikkére, illetve annak széles körű elismerése, hogy az európai polgárság lényeges tartalmát a tagállam bíróságának is védenie kell. Javaslatuk szerint megdönthető vélelemmé szükséges tenni azt, hogy a tagállamok tiszteletben tartják az EUSz. 2. cikkében foglalt értékeket.

Christoph *Grabenwarter* tanulmánya az Emberi Jogok Európai Egyezményével összefüggő alkotmányos tendenciákat és a strasbourgi bíróság alkotmányos értelmezésben vállalt szerepét tekinti át (*The European Convention on Human Rights: Inherent Constitutional Tendencies and the Role of European Court of Human Rights*). Hangsúlyozza, hogy napjainkra az Egyezmény

a materiális alkotmányjog része, egyfajta kiegészítő alkotmány, amelynek recepciója megvalósult a tagállamok alkotmányaiba és az EU Szerződésbe egyaránt, így ténylegesen az európai közrend része. Bírói fóruma pedig a szervezeti reformok és a panasz eljárás korszerűsítése révén a tagállami alkotmányos gyakorlatra ténylegesen hatni képes, kvázi alkotmánybíróvá fejlődik, amely az európai standardok azonosításával és a tagállami mozgástér folyamatos mérlegelésével törekszik az európai alapjogvédelmi egyensúly fenntartására.

Mahulena *Hofmann* az Egyezménynek a közép- és kelet-európai uniós tagállamokban való érvényesülését vizsgálja (*Central and Eastern European Member States of the EU and the European Convention on Human Rights*). Írásában megállapítja, hogy az ügyek tárgya szerint nincs lényeges különbség a régi tagállamokhoz képest, azaz a panaszosok leggyakrabban a tisztességes tárgyaláshoz való jog sérelmére hivatkoznak e térségben is; kiemelt azonban néhány specifikumot, ilyenek az államosításokkal összefüggő kárpótlási ügyek, a nyugállományba helyezéssel kapcsolatos panaszok, illetve az állambiztonsági szolgálatok tevékenységében való közreműködésre vonatkozó kérelmek. A fejezet külön foglalkozik a Magyarországot érintő alkotmányos jelentőségű és hatású ügyekkel, s kitér az alkotmányos rendszer átalakítása által generált, aktuális döntések elemzésére is.

Joakim *Nergelius* a Velencei Bizottság szerepét tárja fel az Európa Tanács keretében biztosított emberijogvédelmi rendszerben (*The Role of Venice Commission in Maintaining the Rule of Law in Hungary and in Romania*). A rendszer bírósági pillére Strasbourg, politikai pillére a parlamenti Közgyűlés, ehhez képest tanácsadó, s inkább „soft”, mint kötelező pillér a Velencei Bizottság, amelynek történetét elemezve hangsúlyozza, hogy jelentősége és hatása az ET taglétszámával együtt növekedett. Míg eredeti szerepköre az átmenet szakmai támogatása volt a rendszerváltó kelet-közép-európai új demokráciákban, addig mára több tagja van, mint az ET-nek (kiegészül többek között az Egyesült Államok, Algéria, Brazília, Mexikó, Tunézia delegáltjaival), és alkotmányjogi reformok általános nemzetközi tanácsadó szerveként működik. A kötet koncepciójával összhangban e fejezet is különös figyelmet fordít a magyar és a román alkotmányjogi változásokat értékelő, Velencei Bizottság által kibocsátott véleményekre, és azok hatására, érteve ez alatt az Európai Unió reakcióit. Hangsúlyozza azonban, hogy az uniós döntéseket számos tényező befolyásolja, ezek között a Velencei Bizottság csak az egyik információforrás ez európai intézmények számára. Magyarország és Románia esetét vizsgálva megállapítja, hogy a Velencei Bizottság álláspontja elsősorban a politikai kontroll körében hasznosult, a jogi felelősség érvényesítésekor nem gyakorolt döntő befolyást: az EuB és az Európai Bizottság inkább a pozitivista-technokrata érvelésre, nem a tágabb európai jogállamiság-koncepció védelmére törekedett. A Velencei Bizottság jövőbeli

szerepe, hatása függ egyfelől a tagállami alkotmányos válságok sűrűségétől, mélységétől, másfelől az uniós intézmények jogállamiság-politikájától.

A kötet dogmatikai blokkjában elsőként Matthias Hartwig értekezik az alkotmányok legitimitációjáról (*What Legitimises a National Constitution?*). Kiindulópontja, hogy míg a konstitucionalizmus kezdetén a jó kormányzás legitimitását értékelvű alapon igazolták, addig a későbbiekben egyre inkább formalista, empirikus módszerrel írják le. Azaz nem bizonyos értékek tisztelete eredményezi az alkotmányos berendezkedés legitimitációját, hanem pusztán elfogadottsága. Ezzel a legitimitáció elméletéből száműzték a morális összetevőket, kizárólag a hatalom és elismerés elmélete maradt. Álláspontja szerint Carl Schmitt fordította meg a legitimitáció koncepcióját, aki szerint az alkotmány nem azért elfogadott, mert legitim, hanem azért legitim, mert elfogadott. A történelem azonban bizonyította, hogy ez a legitimitációs elmélet zsákutca, eredménye az, hogy a normák tartalmára nem állítható követelmény. Ezért az alkotmány legitimitációjához az szükséges, hogy teljesítsen bizonyos tartalmi kritériumokat – a legitimáló erőnek túl kell mutatnia a legitimáló aktuson (mint pl. a nép beleegyezése). Ez azt jelenti, hogy az alkotmányban kötelességet kell vállalni arra, hogy a nép szabad akarata a jövőben is gyakorolható. A demokrácia nem jelent jogot a demokratikus öngyilkosságra: garancia kell az ellen, hogy bármely győztes megszüntesse a versengő választásokat. A legitimitáció másik korszerű forrása a nemzetközi standardoknak és kritériumoknak való megfelelés. A politikai rendszer sikere önmagában nem teremti meg az alkotmány legitimitációját – csupán felelteti a legitimitáció problémáját.

Tillmann Altwicker arra hívja fel a figyelmet, hogy a nemzeti alkotmányok napjainkra már nem mentesek a nemzetközi kritikától, maga az alkotmányjog sem maradt *domaine réservé*, hanem folyamatosan nemzetköziesedik. A nemzetközi vonatkozások operacionalizálása történhet az alkotmányozás folyamatában (pl. tanácsadó szervek, transznacionális NGO-k bevonásával), valamint utólag, amennyiben nemzetközi bírói fórumok felülvizsgálják belső alkotmányjogi normákat. Ez természetesen számos elméleti kérdést felvet, s dogmatikája még alakulóban van, ezért a tanulmány szűkebb spektrumában, az Emberi Jogok Európai Egyezménye és Bírósága vonatkozásában vizsgálódik (*Convention Right as Minimum Constitutional Guarantees?*). Tézise, hogy az egyezménybeli jogok nem pusztán individuális alapjogok, hanem intézményi dimenziójuk is van, amelyek a hatalommegosztás és a jó kormányzás nemzetközi standardjait konkretizálják. E két dimenzió együttesen alkotmányos minimumgaranciává teszi a jogokat. Ezt az értelmezést a Strasbourg-i Bíróság rendkívül elővigyázatosan fejlesztette ki, de elérte, hogy széles skálán foglalkozhasson nemzeti al-

kotmányjogi normák felülvizsgálatával. Ezt a gyakorlatot természetesen számos kritika éri, de létjogosultságát mégis igazolja az, hogy csak akkor számolhatók fel az emberijog-sértések, ha a bíróság az alkotmányos minimum megtartása felett is öröködhet.

Catherine Dupré a kötet zárófejezetében az alkotmányellenes alkotmány időszerűségét fejti ki az európai alkotmányosság normatívva fejlődő standardjainak összefüggésrendszerében (*The Unconstitutional Constitution: A Timely Concept*). A többszintű, poszt-nacionális, koordinált és integrált jelzőkkel illetett európai alkotmányosság elméletének kimunkálása valóban nagyon erőteljes átalakulás és szemléletváltás volt, de a megújulási képesség, s a képzelőerő mintha hiányzott volna a koncepcióból. A lisszaboni szerződés után elfogadott első tagállami alkotmány, a magyar Alaptörvény különütassága reaktiválta az uniós demokráciáról, jogállamiságról folytatható vitát, így az alkotmányellenes alkotmány megjelenése azért időszerű, mert rámutat az európai alkotmányosság gyenge pontjaira, a jogba vetett hit mint elméleti konstrukció gyengeségeire, és természetesen arra is, hogy nem minden európai alkotmány demokratikus. Az európai alkotmányosság számos – alapjogi, eljárási, intézményi – standardja, kritériuma igényel újragondolást, vizsgálandó azok kikényszeríthetősége, hatékonysága. Hangsúlyozza, hogy valamely alkotmány „alkotmányosságának” értékeléséhez már léteznek az európai mércék, azonban ezek nem feltétlenül alkalmasak a problémák kezelésére hatékony érvényesítési mechanizmus hiányában.

A tanulmánykötet pontosan azt adja, amit címe, előszava szerint ígér: alapos, *kritikus* hangvételű országjelentéseket, gyakorlati problémák kiegyensúlyozott, *politikai* valóságra reflektáló *jogi* elemzését, valamint izgalmas *dogmatikai* fejtegetéseket. Mindezek együttesen hozzájárulnak az alkotmányos válságok megértéséhez, és az európai alkotmányosság új kihívásairól való közös gondolkodáshoz – ezért aki ebbe szívesen bekapcsolódna, bátran vegye kezébe a kiadványt. Visszatérő motívumok a horizontális prioritás miatt természetesen végigvonulnak a fejezeten, mivel a könyv a magyar és a román alkotmányossági krízisekre reflektál, de minden szerző esetében más a kontextus, a stílus, a hangsúly – ezért az olvasó valóban sokoldalú, árnyalt képet kap Európa többszintű alkotmányos rendszerének jelenidejéről.

Chronowski Nóra
(egyetemi docens, ELTE ÁJK)

Jegyzetek

- 1 L. Chronowski Nóra: „Az európai alkotmányos térség és a nemzeti alkotmányosság” – nemzetközi konferencia az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. *Közjogi Szemle* 2012. 1. sz. 70–71. o.